

Kap 31 : ”En kung i västerled”

När Vilhelm Moberg var i Amerika för att skriva sin utvandrarserie slog han sig ned i ”svenskbygderna” i Minnesota. Hösten 1950 besökte han en granne och fann hustrun i huset alldeles otröstlig över att Gustaf V var död. Hon var i 70-årsåldern, hade emigrerat från Sverige omkring sekelskiftet, blivit amerikansk medborgare, glömt sitt hemspråk, inte levt en dag med Gustaf V som statschef och ändå kunde hon säga: Jag sörjer honom därför att han var min kung. Moberg fann det djupt obegripligt och episoden bildade inledning till hans senare pamflett 1955 ”Därför är jag republikan”.⁸⁶⁹

Känslorna i svenskbygderna 25 år senare hade inte falnat. 1974 fick CG en inbjudan från borgmästaren i staden Lindsborg, Kansas, att besöka staden i samband med USAs 200-årsjubileum som nation 1976. Hovet skickade som vanligt ut förfrågningar om det fanns ett bredare intresse bland olika svensk-amerikanska sammanslutningar och institutioner för ett kungabesök och det fanns det. Regeringen gav klartecken och arbetet med planeringen startade under 1975 på båda sidor om Atlanten. Mängder av människor hade förslag på vilka personer CG borde träffa. Marcus Wallenbergs förslag var att inkludera ”Nobelpristagare, forskare, forskningsadministratörer, universitetsrepresentanter, ledande journalister och fackföreningsledare.”

Aptiten växer medan man äter. CGs Amerikabesök 2-28 april 1976 blev ett mellanting av statsbesök, eriksgata och pr-resa. Ett smörgåsbord av aktiviteter. CG anlände tillsammans med 1:e hovmarskalk Björn von der Esch, kanslichefen Jan Mårtensson, sin adjutant kommandörkapten Bertil Daggfeldt och sin betjänt Knut Lindell. Med på planet var också 28 journalister och fotografer, utrikesminister Sven Andersson, tre personer från UD, en industridelegation och ”diverse”, bland dem chefen för socialstyrelsen Bror Rexed och CGs livmedikus prof Gunnar Biörck som skulle informera om svensk sjukvård. CGs livvakt Karl Gustaf Jansson, ”hemlige Jansson” kallad, hade åkt över redan veckan innan för att koordinera programmet med amerikanska secret service. CG skulle nämligen som besökande statschef under USA-resan få samma skydds nivå som en amerikansk president. Det kom att få sina konsekvenser för pressbevakningen.

Besöket var organiserat som en flygresa fram och tillbaka över kontinenten med avstickare. CG anlände till Kennedy-flygplatsen utanför New York och togs emot av ambassaden, tio säkerhetsmän och ett uppbåd amerikanska journalister. Efter vanligheten skickade man fram en småtting med blombukett. Dessa brukade i regel vara förvirrade av situationen och visste inte vem som skulle ha buketten. Så var det även i detta fall. Småttingen tyckte den var så vacker att hon ville behålla den själv. CG fick lirka loss den med milt våld. Pressbevakningen gick snett redan där. Det var överenskommet med Jan Mårtensson att CG varken skulle ge intervjuer eller presskonferenser under resan. Däremot skulle det förekomma informella kontakter s k mediastunder. ”Dessa skulle utformas så att Kungen i samband med ankomsten till en flygplats eller i anslutning till en lunch, ett studiebesök eller liknande, under 10-15 minuter hälsade på lokalpressen och besvarade några frågor. Inte minst ansåg jag det viktigt att TV på det sättet skulle kunna få honom på bild och ljud för kvällssändningarna.”⁸⁷⁰ Detta förefaller ha stridit mot amerikanska secret service instruktioner om personkontroll och säkerhetsavstånd så att dessa ägnade sig åt att förhindra presskontakterna och vid ett tillfälle faktiskt slog ned en svensk fotograf som kom för nära. Det var även så att programmet var pressat och mediastunderna ströks av den anledningen. CG hjälpte inte direkt upp situationen.

⁸⁶⁹ Vilhelm Moberg. Därför är jag republikan. Folket i Bild, 1966. [Intervju med Fredrik Peyron i Vecko Revyn.]

⁸⁷⁰ Brev från pressrådet Ingmar Lindmarker till kanslirådet Manfred Nilsson. UD, 1976-05-11.

Han lät sig i början ganska motståndslöst försas runt mellan programpunkterna utan att bry sig om att kommunicera med omgivningen. Vid några tillfällen samlade han journalistgruppen för informella pratstunder.

Så småningom framkom ett antal målkonflikter med resan. Alla klagade över sitt. CG träffade president Gerald Ford och även FNs generalsekreterare Kurt Waldheim. I enlighet med Torekovkompromissen lät han bli att prata politik vilket upplevdes som egendomligt och oseriöst för en statschef. Motargumentet var att mötet med president Ford var en symbolisk återknytning mellan Sverige och USA efter alla konflikter under Vietnamkriget. Det var inte nödvändigt att säga något. Han deltog i ett par seminarier och banketter ordnade av den svensk-amerikanska handelskammaren vilket ansåg för litet. Det ansågs också vara för lite information om Sverige som socialt föregångsland. CG höll ett antal tal skriva av kanslichefen Jan Mårtensson vilka ansågs för stylvade – hans improviserade tal mot slutet av resan ansågs betydligt bättre. Mot detta protesterade diplomaterna att en ämbetsutövning krävde formella tal. Han betedde sig kyligt mot omgivningen – tryckte inga händer, pussade inga barn o s v, vilket han efteråt försvarade med att det var hans natur och att han inte var på valturné. Dessutom, påstod han, räckte det med att han visade upp sig.

I svenskbygderna underhölls CG av kulturevenemang till den grad gammalmodiga i sin punschpatriotiska knätofssvenskhet att journalisterna fann det löjeväckande. De skrattade högt på plats men skrev inte vad de tyckte om saken. Läsarna fick heller ingenting veta om vad CG tyckte och tänkte eftersom alla sådana frågor ansågs indiskreta. Inte heller ville CG tala om sig själv. Journalisterna famlade runt. Det som kom ut var en blandning av CGs officiella program och vad han hade för sig därutöver ”CG by night”.

Jan Mårtensson fick redan i början av resan en fråga om CG skulle gå på diskotek. Nej, svarade han, sådant gör inte längre kungen. Men det gjorde han visst det. I Philadelphia satt han visserligen på hotellrummet och tittade på ett par amerikanska primärval men i Seattle var han på jazzklubben Pioneer Banque och lyssnade på Charles Mingus. I San Francisco stötte han på en bekant, sångerskan Barbro ”Lill-Babs” Svensson, där å yrkets vägnar, som stod och huttrade i välkomstkommittén och bjöd med henne på middag på Bohemian Club och därefter på en nattklubb. (Enligt en uppgift hade hon varit vidtalad att sjunga på en tidigare tillställning i New York.) Dagen därpå träffade han en gammal skolkamrat Nina Petersén och det blev en sen kväll på Sausalito ”pub” tillsammans med 20 gäster och naturligtvis hela säkerhetsapparaten. Vid ankomsten till Amerika hade CG träffat skådespelerskan Liv Ullman som därefter återvänt till Los Angeles i tid för att bli medbjuden av CG på en lunch på filmstudion Warner Bros och på en middag hos Danny Kaye. Hos Danny Kaye träffade CG även Jack Lemmon och hans fru Felicia Farr. Farr hade vissa likheter med Lill-Babs, båda var tuffa brudar i lyxförpackning. I halvtid den 15-16 april var CG i vintersportorten Vail där han träffade ytterligare gamla bekanta. I Chicago, efter en privat middag hos generalkonsul Andersson söndagen den 18 april därstädes, besökte han tillsammans med sin uppvaktning 12 manspersoner + säkerhetsfolk 8 manspersoner diskoteket Faces. CG ville ha lite kvinnligt inslag och försökte övertala servitrisen att slå sig ned vid bordet men det var emot ställets regler. Researrangören konsul Jacob Ankarcrona skall även ha ringt upp några kvinnliga bekanta. CG var trött och halvförkyld, lyssnade på musiken och tittade på medan de andra dansade. En blondin på stället väckte uppmärksamhet i pressen men okänt vem hon var. Kanske var det hans skolkamrat från Sigtuna Anna Wachtmeister som officiellt var med på resan som journalist för Hemmets Veckotidning, inofficiellt följde med sina föräldrar. Mårtensson var generad över nattklubbarna och kvinnorna, CG stod ju trots allt i begrepp att gifta sig, och han vägrade kommentera besöken. CG själv var mer meddelsam: ”Man kan ju

inte sitta på hotellrummet och ruttna hela resan.” Med tanke på skrivierna året därpå om saken kanske han borde ha gjort just det.

*

Resor av den här typen är p g a alla intrycken förvånansvärt tröttande. CG hade dock rutinen inne efter 11 eriksgator och fem statsbesök. ”Jag glidflyger genom programmet” svarade han på en fråga. Det innebar i praktiken att se vänligt intresserad ut av allting utan att engagera sig. Man accepterade sin egen maktlöshet. Alla viktiga beslut var redan tagna. Man överlämnar sig åt sina funktionärer och åt ödet. Vissa inslag blev p g a förseningar väl korta. Han besåg Chicago museum of modern art på 11 minuter. CG drog ett skämt i slutet av resan: ”Jag hörde en historia häromdagen om två damer som berättade att de sett ett Boeingplan landa men genast lyfta från ett flygfält någon stans i USA. Den ena damen sade då till den andra. Det måste varit svenske kungen.” Genom att besöket var så långvarigt och täckte så stor del av landet kom 400 säkerhetsmän och 1500 poliser att på något sätt bli involverade. Kärntruppen var dock bara 25 man. Även en kvinna påstås ha ingått. Dessa följde troget instruktionsboken där §1 uppenbarligen var att aldrig lämna skyddsobjektets sida och §2 att hålla skyddsobjektet borta från potentiella hot vilket innebar att ej skaka hand, att ej ta emot blombuketter och att undvika närliggande buskage. CG hann bli grundligt trött på dem.

Transporterna skedde med en chartrad Boeing 727, med helikopter och i ett fall med en liten flottilj småplan. Flygbolaget hade tilldelat CG alla sina piloter och flygvärdinnor med skandinaviskt påbrå. I Seattle höll ambassadrisen Ulla Wachtmeister en liten ceremoni för planet som hon döpte i champagne till ”Friendship Sweden”. CG skakade inledningsvis hand med alla 50 journalister, säkerhetsmän o s v men ignorerade dem därefter. Det väckte kritik att han inte använde dödtiden i planet till presskonferenser men förmodligen sov han på planet. Det är svårt att se hur han annars skulle ha orkat. Större delen av resan var det bara tre timmar sömn per natt.

Pressrestriktionerna gjorde att den utförligaste presentationen av CG under Amerikaresan var en översatt intervju i affärstidningen Sweden Now. CG talade om svårigheterna med sitt yrke. Att vara intresserad av allt och att alltid ha en intelligent fråga till hands, t o m om maskiner som man inte begrep halv sju vad de gjorde för något. Hans farfar rådde honom hellre lyssna än tala och att inte ta sig själv på alltför blodigt allvar. Två kloka råd som han hade för avsikt att följa. Bernadotternas liv var långt och det gällde att hålla sträckan ut. CG talade även om obehaget i att hela tiden bli jämförd med sina föregångare. Han var den han var. Han var inte intresserad av det förflutna som sin farfar utan av här och nu. Att det just blev handel och industri var mera av en slump. Han levde i en annan tid än sin farfar och med andra krav på sig. Han var en demokratisk monark i en demokratisk stat. Om han besökte en fabrik satte han sig ned med arbetarna. Det hade varit otänkbart för hans farfar.⁸⁷¹ Times ville intervjua CG inför ett temanummer om europeiska monarkier den 3 maj men det fick de inte eftersom det kunde skapa ett prejudikat. Det talades om att ge tidningen 30 minuter i hemlighet. Temanumret var apropå att nio av Europas 10 kungahus under året besökte USA.

Ytterligare ett inslag var en påkostad reportagefilm om CGs verksamhet som skall ha visats på amerikanska tv-stationer. Nu kom den bara att visas i Minnesota. Den spelades in 1975 av TVs Sven Lindahl, bekostades av CG själv och distribuerades genom Polymedia, ett numera nedlagt dotterföretag till Philips och Siemens. Den skulle även visas i svensk TV men så

⁸⁷¹ Lars Westman. "Is it fun to be king?" Sweden Now, 1976:1.

skedde inte.⁸⁷² Filmen var till den grad patriotisk att Lindahl efteråt hade ett rykte att vara oäkta bror till CG.

*

På enighet om vad resan egentligen syftade till var det svårt att utvärdera om den var lyckad eller inte. UD ansåg besöket en grund att bygga vidare på. Ett led i en diplomatisk process. Att förnya gamla kontakter och skapa nya. En formalitet eller social rit kunde man tycka men UD var i byggbranschen. En tegelsten lades till den andra. Artighet var aldrig bortkastad. Ambassaden ansåg den viktigaste långsiktiga effekten av CGs besök vara att fonder för studentutbyte och resestipendier mellan länderna fylldes på. Arbetet i det tysta under och efter besöket var viktigare än ”trumpetandet”.

Under själva besöket hade beslutsfattare och allmänhet informerats om svenskt näringsliv och samhälle. Effekten av sådant var svårt att avgöra. Det viktigaste var att det förekom. Erfarenhetsmässigt var alltid föredragshållarna besvikna efteråt. Publiken var aldrig lika intresserad som de själva. Det fanns också gränser för hur CG kunde agera under ett besök. Han måste intressera sig för det land han var gäst i. Det skulle se konstigt ut om han bara medverkade i svenska exportsatsningar och att putsa på Sverige bilden.

Under den nya konstitutionen hade ju CG huvudsakligen ceremoniella plikter vilket innebar att alla evenemang där han själv var huvudperson definitionsmässigt var ceremonier. Den svenska diplomatkåren framstår i planering av besöket som så praktiskt inriktad att den inte förstod att göra något av CGs ceremoniella rundresa. Målsättningen, i den mån den framgår, var att undvika att sätta strålkastarljuset på CG själv utan på programmet. Detta var uppbyggt av turistattraktioner, CGs specialintressen jordbruk, motorsport och skidåkning, och möten med svensk-amerikaner. CG fann resan mycket lärorik vilket efteråt kommenterades med att om han inte hade några funktioner där kunskapen kom till användning var det likafullt bortkastade pengar. Angående svensk-amerikanernas entusiasm för sin kung tycks den inte ha fyllt någon funktion i svensk utrikespolitik. CGs passivitet fick ses i det ljuset. Han förstod inte vad han gjorde där och det märktes.

Eftersom de svenska journalisterna huvudsakligen var intresserade av CG som person, vad han sade, tänkte och gjorde, inte av svenskt näringsliv och samhälle, upplevdes deras rapportering som osaklig och med ”inrikespolitisk” udd. Ambassaden fick efteråt brev där avsändarna undrade över deras illojalitet och fientlighet. Eftersom de amerikanska journalisterna fick mycket av sin information från sina svenska kolleger spillde det även över i deras rapportering. Det ansågs efteråt vara något av ett självmål av svenska hovet. Vissa formuleringar om stämningen i Minnesota fann dock nåd: ”Even a thoroughly democratic skeptic would have been impressed. The local citizenry outdid itself in producing a thoroughly acceptable version of royal pomp.”

Vid utvärderingen av besöket räknade ambassaden tidningsartiklar och analyserade innehållet. Man var trots allt förhållandevis nöjd. Om detta var motiverat eller ej är omöjligt att avgöra. Samma typ av invändningar har återkommit år efter år om CGs statsbesök, länsbesök, kommunbesök, Royal Technology Missions, närvaro, audienser o s v. Vad gör han? På vems initiativ? Är det värt pengarna? En del svar levereras senare i denna bok.

* * *

⁸⁷² Dagens Nyheter, 1976-01-27; Expressen, 1976-02-28; Aftonbladet, 1976-03-28 & 1976-06-11.

Prins Bertil hade besökt de svensk-amerikanska områdena omkring Minneapolis-Detroit-Chicago 1938, 1948, 1958, 1966 och 1975. CG besökte dem 1976 och i samband med Svensk-Amerikanska Handelskammarens 75-årsjubiléum 1981, Scandinavia Today-programmet 1982, New Sweden-satsningen 1988, 150-årsjubiléet av Bishop Hill 1996 och 375-årsjubiléet för skeppet Kalmar Nyckels ankomst till Delaware 2013. Bland en äldre generation diplomater fanns en kritik mot att CG på detta sätt lät sina besök styras av lokala jubileer. Statsnyttan var oklar.

Störst av evenemangen var New Sweden-satsningen 1988 – 350-årsjubiléet av svenskarnas landstigning i Delaware kombinerat med en årslång pr-kampanj för svensk industri. Evenemanget började planeras redan 1985. I maj det året bildades Svenska nationalkommittén för New Sweden '88 med riksdagens talman Ingemund Bengtsson som ordf. I Förenta Staterna bildades en motsvarande kommitté ledd av den svensk-amerikanske miljardären Curtis Carlson. Det fanns även 106 amerikanska lokalkommittéer. Under 1988 resulterade detta i drygt 1100 evenemang i 110 städer i 28 delstater. Uppmärksamheten var som störst i samband med CGs & Silvias besök den 10-27 april. Inte heller detta besök kallades för statsbesök men hade den karaktären. Utrikesminister Sten Andersson var med. CG & Silvia inledde med att träffa president Ronald Reagan och korsade sedan kontinenten. Det var mycket handskakningar. Ungefär 10 tusen personer. Tältlunchen i Wilmington blev kaotisk eftersom deltagarna stal varandras bordsplaceringar för att komma så nära dem som möjligt.

Effekten av CGs statsbesök tas ofta för given. Dock inte denna gång. De amerikanska originalartiklarna under året mätte ungefär 500 spaltmeter. Hälften skrevs under de 17 dagar som CG & Silvia turnerade i landet. New Sweden-kommittén bestod av Industriförbundet, Exportrådet och utrikesdepartementet. Industriförbundet lät efteråt undersöka vad hemmaopinionen tyckte: 88 procent ansåg det mycket eller ganska viktigt att Sverige visade upp sig. 74 procent visste varför CG & Silvia just denna gång var i USA. 93 procent ansåg att de gjorde ett mycket eller ganska bra arbete där.⁸⁷³ Någon utvärdering av satsningen som helhet gjordes aldrig men förväntningarna förefaller ha varit tillräckligt låga för att alla skulle bli nöjda:

Ordf i Industriförbundet & New Swedens arbetsutskott, Peter Wallenberg, framställde ambitionsnivån så här: ”Ett 50-tal seminarier skall t ex åskådliggöra omdaningar inom svensk industri, den svenska ledarskapsmodellen, forskningen i nära samarbete med företagen och miljöaspekterna på industrin. Men utställningar, seminarier och andra officiella arrangemang bleknar med tiden. Det är de personliga kontakterna med amerikaner som kan knytas under Nya Sverige-jubileet som består.”⁸⁷⁴

Ordf i New Swedens svenska exekutivutskott CGs kammarherre Peder Bonde talade om målgruppen: ”Vi riktar oss i första hand till beslutsfattare, huvudsakligen affärsmän. Vi vänder oss speciellt till dem som inte har någon tidigare kännedom om Sverige och svensk industri. ... Uppskattningsvis vet endast fyra procent av amerikanerna något om Sverige. Aktionens uppgift är att bredda basen och öka mottagligheten för mera information om Sverige.”⁸⁷⁵

Efteråt ordnade Svensk-Amerikanska handelskammaren en paneldebatt med svenska dotterbolagschefer i USA. ”Flera av de 40 deltagarna ansåg att det är svårt att hemma i Sverige skapa förståelse för den amerikanska marknadens storlek och vad som är en rimlig ambitionsnivå för en satsning på att göra Sverige bättre känt. Sammantaget föreföll de 40 deltagande företagsledarna överens om att New Sweden-året varit värt de 50 miljoner svenska kronor det kostat.”⁸⁷⁶

⁸⁷³ Industriförbundet. Kungäprens resa i USA. Sifo, 1988-05-06.

⁸⁷⁴ Peter Wallenberg: USA-kontakterna kan ej överskattas. Nytt från Industriförbundet, 1987:19.

⁸⁷⁵ New Sweden '88. Nytt från Industriförbundet, 1988:3.

⁸⁷⁶ Facit av New-Sweden-året. Nytt från Industriförbundet, 1988:19.

Skriverierna på plats speglade arrangörernas bristande ambitioner. Det kändes litet snopet. Som demokratisk statschef förväntades CG vända sig till hela amerikanska folket. Inte bara till en mindre grupp svenskamerikaner & affärsmän.

Som vanligt kritiserades CGs tal. CGs 1:e hovmarskalk Jan Kuylenstierna bjöd efteråt upp utrikeskorrespondenten Thomas Nordegren till slottet för att förklara orsaken – att CG ibland höll så många tal att det var svårt att undvika slentrian. Nordegren som trott att han skulle bli utskälld bjöds på kaffe och stämningen var riktigt gemytlig.